

Doktoritöö vaatleva dokumentaalfilmi kasutamisest visuaalantropoloogilises uurimistöös

Liivo Niglas. *Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia*. *Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis* 12. University of Tartu Press, 2020. 347 lk.

Liivo Niglase doktoritöö “Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia” on mahukas uurimus, mis koosneb katustekstist ja neljast aastatel 2011–2013 ilmunud teadusartiklist. See põhineb ligikaudu samal perioodil toimunud välitöödel, mis jäävad juba mitme aasta taha. Arvatavasti just ajaline distants on aidanud materjalil küpseda ning ka uurimisprobleemil selgemaks saada. Selle tulemuseks on üks huvitavamaid viimastel aastatel Tartu Ülikoolis etnoloogia erialal kaitstud doktoritöödest. Uurimuse juures on oluline välja tuua see, et kõigis doktoritöö aluseks olnud suuremates ja väiksemates uurimisprojektides on oluline osa ka vaatleva etnograafilisel filmitegemisel, mis tegelikult moodustaski Liivo Niglase uurimistöo tuuma. Doktoritöö osaks olevate uuringute ajaline kestvus ja sellega tihedalt seotud probleemipüstituste laad on suurel määral varieerunud, ulatudes lühematele uurimisetkedele toetuvatest uurimustest kuni aastaid kestnud koostööni metsaneenets Juri Vella ja tema lähikondsetega. Selline varieeruvus annab täiendava mõõtme ka doktoritöös vaatluse all oleva uurimisküsimuse – vaatleva etnograafilise dokumentalistika kui antropoloogilise uurimistöo ühe lähenemisviisi pakutavate võimaluste – analüüsil.

Kuigi Liivo Niglas rõhutab doktoritöö sissejuhatavas osas soovi kasutada tekste ja filme uurimistöo väljunditena nii, et need oleksid eristatavad ja kõnetaksid erinevat publikut, on visuaalse antropoloogia huvilistel otstarbekas käsitleda neid ühe tervikuna. Võimalusel tasub huvilistel lihtsalt järgida tema soovitusi, et filmid (mis on veel enne, kui nad on uurimistöo, siiski just filmikunst) oleksid tuttavad enne, kui asuda lugema filmidega kõrvuti valminud artikleid.

Doktoritöö eesmärk on analüüsida etnograafilise dokumentaalfilmi võimalusi etnograafilise uurimistöo läbiviimisel ja tulemuste esitamisel. Autori teesiks on, et audiovisuaalne lähenemine pakub tekstikesksele antropoloogiale teatud uurimisteede käsitlel olulist täiendust. Sellest tulenevalt on doktoritöö fookuses mitte filmitavate ühiskondade kultuurianalüüs, vaid küsimus etnograafilisest filmist nii metodoloogilisest kui ka epistemoloogilisest aspektist. Doktoritöö mahukas sissejuhatav osa on ühtlasi nii uurimisprobleemi teoreetiline analüüs kui ka teatavas mõttes autori autoetnograafia, sest erinevalt näiteks uuringutest filmitooria valdkonnas on töö autor oma analüüsiobjekti ka ise loonud. See annab talle täiendava instrumendi, et vaadata filmi mitte üksnes valmistekstina, vaid käsitleda filmiprotsessi tervikuna, alates selle kavandamisest kuni filmide valmimise aluseks olevate välitööde, montaažietapi ja retseptioonini. Küsimused mittetekstilise teadustöö võimalikkusest ja põhjendatusest antropoloogias ei ole uued, kuid Liivo Niglas laiendab seda debatti tänapäeva, kus kunstipõhised uurimisviisid (ing *arts-based research*) ja ka kunstipõhised teadustöö tulemuste esitamise viisid on eksperimentaalsete lähenemistena kasutatavad mitte üksnes antropoloogias,

vaid ka paljudes lähedastes uurimisvaldkondades kunstiteadusest meedia- ja kommunikatsiooniteadusteni.

Liivo Niglase doktoritöö püsib siiski teadlikult uurimistöö lähtekohaks oleva visuaalse antropoloogia distsipliini raamides, välistades mõnedes võtmedebattides tehtud ettepanekud selle uurimisvaldkonna reformuleerimiseks (nt Marcus Banks) ja diskuteerides selle kõige enam tähelepanu pälvinud osa, vaatleva etnograafilise dokumentaalfilmi üle, seda žanri ja uurimisviisi ühelt poolt toetades kui teisalt dekonstrueerides. Olles ise nii filmide, nendega seotud teadusartiklite, kui lõpuks ka doktoritöö katuspeatüki autor, on tal võimalik võrdselt analüütiliselt lähtekohalt asuda kõnelusse valdkonna varasemate võtmeautoritega, kes on ka ise üldjuhul olnud nii filmide autorid kui ka filmiteooria loojad (olulisemateks nt Timothy Ash, Anna Grimshaw, Paul Henley, Gary Kildea, Sarah Pink, Jean Rouch, Jay Ruby, Lucien Taylor ja eriti David MacDougall). Niglas on oma doktoritöös käsitlenud kõiki olulisemaid valdkonda edasi viinud uurijaid, sealhulgas nii Euroopa, Austraalia kui USA visuaalantropolooge. Nende käsitluste esitamisel ja analüüsil rakendab ta olulisel määral ka autoetnograafilist isikliku filmitegemise kogemust. Ta näitab veenvalt, et erinevate vaatleva etnograafilise filmi kriitikute leigus selle žanri suhtes (nt Banks, Hastrup) ei ole valdavalt põhjendatud. “Vaatlus” kui selle lähenemise lähtekoht, ei tähista passiivset, eemalviibivat (positivistlikku) objektiivsuspuudu, vaid on aktiivne protsess nii filmimise, filmi montaaži ja viimaks ka retseptiooni etappides, milles on väga oluline osa filmitöö kehalistel ja sensoorsetel aspektidel.

Nii võibki öelda, et doktoritöö keskmes on kehalisuse mõiste, mis on läbiv teema ka kõigis doktoritöö osaks olevates artiklites. Tuleb siiski märkida, et hoolimata selle teema olulisusest, ei ole töös kehalisuse mõiste käsitlemiseks selle valdkonna uurijatega dialoogi astunud samal määral kui seda on visuaalse antropoloogia valdkonnas. Autoriga võib nõustuda tema katuspeatüki lõppjärgelduste osas (milles ta toetub nii teiste teoreetikute kui ka enda filmipraktika analüüsile), mille kohaselt sobib vaatleva etnograafilise filmi žanr erinevate inimkogemuse aspektide analüüsimiseks ja edasiandmiseks, pakkudes häid võimalusi mitmete fenomenoloogilise antropoloogia uurimisteemade käsitlemisel. Eriti näiteks just siis, kui eesmärgiks on mõista kehalisi kogemusi, mille antropoloogilist mõistmist on sõnadega keerukas väljendada. See annab uurimisviisile potentsiaali mitmete tänapäeval oluliste uurimisküsimuste käsitlemisel (aistingud, emotsioonid, materiaalne keskkond). Selle lähenemisviisi piiratuseks jääb teataval määral inimese agentsuse uurimine väga konkreetsete inimeste ja situatsioonide kaudu. Kuigi visuaalse antropoloogia nüüdisaegsetes uuendustaotlustes püütakse seda piiratust ületada ka teiste lähenemiste kaudu, kritiseerides etnograafilist filmi kui problemaatilist žanri, on autor teistsugused lähenemisviisid oma uurimusest teadlikult kõrvale jättnud. Nii on tal olnud võimalik luua oma selge käsitlus antropoloogia ja filmikunsti vahelise piiri asukohast. Üheks siin esile kerkivaks huvitavaks mõisteks, mida võiks pidada autori enda panuseks visuaalse antropoloogia debatti, on tema tõdemus, et vaatleva filmitegevuse keskmes on eetilis-esteetiline lähenemisviis: uurimisprobleemile õige lähenemisenurga leidmiseks filmikaamera toel ei ole käivitavaks jõuks mitte teadusele iseloomulikud uurimisküsimused või hüpoteesid, samuti mitte teiselt poolt – filmikunsti valdkonnast – lähtuvad kunstilised taotlused, vaid eetilised valikud. Eetilised valikud määravad esmalt Liivo Niglase kui filmitegija suhtumise filmitavatesse ja suhted nendega, samuti selle rolli, mida kaamera uurimistöös üldse mängida saab. Kuid need valikud

TUTVUSTUS

ilmnevad ka filmi montaažis, kus tema kui režissööri käekirjaks on võimalikult vähene sekkumine materjali ja püüd austada erinevaid vaateid ja filmimisel ette tulevaid hetki, mis väljendub näiteks pikkade kaadritega, tegeliku elu kulgu imiteerivas või järgivas montaažis, mida Liivo Niglas oma käekirja selgitades on ühel korral nimetanud ka “alandlikuks esteetikaks”.

Viimaks tasub eraldi välja toomist ka see, et kuna töö väga mahukas katuspeatükk on kirjutatud eesti keeles, on töö lisaks uurimuslikule väärtusele olulisus ka visuaalse antropoloogia õpetamisele Eestis, sest siin tutvustatakse ja sünteesitakse debatte, mis muidu oleks hargnenud laiali töös kasutatud allikatesse: mitme aastakümne jooksul ilmunud erialakirjandusse.

Pille Runnel

BOOK REVIEW

Doctoral thesis on the use of observational documentary film in visual anthropological research

Liivo Niglas. *Videokaameraga Siberis: vaatlev dokumentaalfilm kui audiovisuaalne etnograafia*. Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis 12. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020. 347 pp.

Overview in English by Pille Runnel is available in *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, Vol. 82.